

J. J. NORDSTRÖM

OCH HANS TVÅ FÄDERNESLAND

GLIMTAR UR BREVVÄXLINGEN MED VÄNNER I
FINLAND

Av LOLO KRUSIUS-AHRENBERG

BLAND historiker och statskunnskapare i Sverige och Finland har på senare tid uppmärksamheten varit inriktad på den konstitutionella utvecklingens historia under 1800-talet. Både de politiska partierna och seklets bärande ideologier på statslivets område ha därvid blivit föremål för grundliga och stimulerande utredningar. Johan Jakob Nordström tillhörde bägge länderna. Hans gärning som statsrättslärare och politiker har satt spår i såväl svenskt som finskt offentligt liv. I Finland skönjes hans skapande ande bakom mångt penndrag, som förberett de stora nydaningarna och förändringarna i landets konstitutionella maskineri på 1860-talet; i Sverige utspelades hans handling framför kulisserna. Han var en av förgrundsgestalterna på de sista svenska stånds- och de första tvåkammarriksdagarna och förfäktade med värme, patos och kämpahåg en historiskt bunden konservativ linje. Hans andliga hållning bestämdes till en del av seklets etiskt högtstående uppfattning om individernas och nationernas ofta störda men aldrig i längden hejdade frammarsch på självutvecklingens väg mot fred, frihet, förbrödring och välstånd — alltså av ett utpräglat tidstypiskt drag. Men det förbands hos honom med en lidelsefullt personlig historism, som var den bortom tidens mallar forskande sanningssökarens och som lika litet överbelastades av den politiska romantikens och konservativa ståndsliberalismens illusionsrika idégods som av 60-talsliberalernas generaliserande historiska dogmatism. Han såg på dagens frågor med den borna historikerns sinne för skeendets organiska växt och med en livlig känsla för Sverige-Finlands historiska livsbetingelser. »Landets historia, det är tavlan av folkets liv», utbrast han i januari 1863 helt spontant i ett brev till senator V. Furuhjelm, »i det förflutna ligger väckelsen till det kommande, fosterlandskärlekens äkta rot».

Att hans politiska kurs måste ha en konserverande målsättning, var vid hans ideella hållning naturligt. Någon verklig konservativ dogmatiker blev han dock ej. Hans nyckelord som statsrättslärare var »lagbunden frihet», hans inspirationskälla som folkvalt ombud flödade ur ståndssamhället och dess fyrledade representation. Det är ingenting av l'ancien régime i hans statsuppfattning. Folket är staten. »Medan detta olyckliga folk» — polackerna avses — »sålunda kämpar

måhända sin dödskamp och stålsätter den nemesis, som slutligen måste drabba förtryckaren, firar man här jubiléer över den nya seger, den borgerliga friheten genom det nya representationsförslaget vunnit», skrev han i det nyss anförda brevet (Sv. Litteratursällskapets i Finl. brevsaml.). Furuhjelm visste uppenbarligen inte, att Nordström bekämpade ständsriksdagarnas avskaffande, ty han gav i sina meddelanden till vännen i Sverige varmt uttryck åt sin glädje över förslaget och dess troliga gynnsamma öde samt beklagade livligt att man i Finland måste uppehålla sig med att återuppliva det tungrodda ståndsmaskineriet i stället för att ta genvägen över det svenska föredömet (Univ.-bibl. i Helsingfors). »Konungen är dagens hjälte och tidningarna förtälja om förtjusningsfeberns progresser över landet», fortsatte Nordström. »I sanning, den, vilken, såsom i detta fall förhållandet är med mig, känner interiören och huru dessa stora ting fått sin tillkomst, kan ej annat än le, och visste han ej, vad världshistorien på varje blad belyser och bekräftar, huruledes all utveckling har sin grund i små orsaker, de där likväl måste anses såsom organiska produkter av tidigare försädder, skulle han känna äckel över fårens excentriska krumsprång. Mundus vult decipi, ergo — decipiatur! Aldrig, synes det, komma folken att inse att konungen är en ephemerid och *det* (= de) allena det evigt fortlevande, och vad för detsamma göres är helt enkelt en plikt, icke en nåd, en uppfyllelse av världsordningens fordran på utveckling, icke det nådiga välbehagets skapelse under inflytelsen av gott lynne. — Komma en gång regeringarna till full insikt av denna sin naturenliga ställning, komma ock alla polska uppror att utebliva, och mycket, som nu förekommer stort, då att få sina naturliga dimensioner.»

Vi nämnde redan det kända sakförhållandet att Nordström ihärdigt försvarade ständs- eller åtminstone klassvalsprincipen. Han ville se den tillämpad vid den representationsreform, som han sedan överflyttningen önskat vara med om. Hans senare mannaårs politiska gärning fick genom kampen mot upplösningen av Sveriges ständer ofta en negativ karaktär. För Finlands vidkommande antog detta hans försvar av ständssamhället dock enbart konstruktiva drag. Hans värdefulla rådgivararbete för det gamla fäderneslandets konstitutionella förkovran måste skattas mycket högt. Man byggde ju i österled seklet ut på den gamla ständsdelade samhällsordningen, vars hörnpelare utgjordes av den gustavianska författningen och uppstöttades av de ryska kejsarnas regentförsäkringar.

När Nordström i början av 60-talet av Finlands förtroendemän i Petersburg anlätades som rådgivare och sakkunnig i de statsrättsliga spörsmål och reformfrågor, som en tidsenlig funktion av den återuppväckta finska författningen upprullade, hade också han själv — tvenne kalenderår senare än seklet — nått sextiostrecket. Vid icke fyllda tjugutvå år hade han 1823 disputerat i Åbo för filosofie magistern (»magister ac doctor»), och 1827 utnämnts till adjunkt i ekonomisk rätt och handelslagfarenhet vid universitetet som kort därpå flyttades till Helsingfors. Redan sju år senare blev trettiotvåringen, som väckt stor uppmärksamhet med sina rättshistoriska publikationer —

som akademisk fader främst med sina bidrag till den svenska samhällsförfattningens historia — professor i folk- och statsrätt. Detta var i den tidens Finland en enastående karriär. Nordström, en härsklysten och något kantig personlighet, intog snart en dominerande men samtidigt exponerad ställning vid universitet. Hans i anseende till tidsförhållandena ganska frispråkiga föreläsningar — exempelvis i ett så brännbart ämne som storfurstendömet statsrätt — ökade både hans popularitet neråt och hans impopularitet uppåt. Det var något oerhört att 1842 i Nikolaj I:s rike förkunna att Finland var en stat, när en finsk rättslärare som den kände J. Ph. Palmén så sent som 1859 kallade landet en provins. Handböcker i ämnen som Finlands statsrätt fingo naturligtvis inte förekomma. Men Nordströms föreläsningar cirkulerade överallt i avskrift. De lästes med det intresse som den vaknande tidsandan och det politiskt ömtåliga stoffet påkallade. Nordström invecklades efter hand i ständiga konflikter med ämbetsbröder och överordnade i konsistoriet, vilka utan större svårighet kunde uppbåda de inhemska och ryska vederbörandes stöd. Han kände snart nog förhållandena i Finland alltför tryckande och visade efter 1841/42, då från svenskt håll en professur i Uppsala ställdes i utsikt, en växande benägenhet att överflytta till Sverige. Sedan Uppsala-planen förfallit, erbjöds honom som känt riksarkivarietjänsten i Stockholm. Ehuru kallelsen redan kom i januari 1845 — efter ett längre förspel i Stockholm, Helsingfors och Petersburg — dröjde det över ett år tills Nordström infriade sitt ja-ord till Sverige. I Finland och Petersburg gjordes nämligen ivriga försök, om ock otillräckliga i hans ögon, att hålla honom kvar. Det var först på sommaren 1846 som han tillträdde sitt nya ämbete i västerled, där hans uppdrag skulle bli många och vägande. Bl. a. invaldes han 1847 i Vetenskapsakademien, som vars riksdagsombud han sedermera under ett årtionde — till 1863 — skulle tillhöra prästeståndet.

Det var onekligen det önskade större verksamhetsfältet, som öppnade sig för honom i det nya hemlandet, och hans personliga förmåga sköt honom ganska omedelbart i förgrunden. Överflyttningen hade dock som nämnt och bekant skett i sliten sinnesstämning, i förtvivlan över trångheten därhemma. Själv skrev han därom den 4 november 1846 till sin vän, teologie professorn B. O. Lille i Finland: »... Det är i mer än ett hänseende en egen känsla att nu finna sig bosatt här, sedan den skönare delen av ens liv förrunnit i ett land, där så mycket gott bor under så mycken flegma, och det man dock alltid håller kärt, emedan där den luft råder, man inandades i det första andetaget, då ögat första gången öppnade sig för ljuset; och då jag härvid tänker på anledningarne till denna förflyttning, på denna stora jämmerlighet, som uti hela frågan är så predominerande, på detta sublimes småsinne, som härvid i så många riktningar uppenbarade sig, på denna totala brist på all högre uppfattning (dock med några, ehuru få, undantag, Hedersbror) av sakens betydelse för det allmänna, då jag tänker på allt detta... förekommer det mig stundom, som passade jag ej rätt för dessa Geister, som att det kanske var så gott att jag ryckte mig lös; men på detta högmodiga utbrott

av ett dystert sinne följa dock snart ädlare tankar: fosterlandets heliga stämman klingar åter i mitt inre, och så torftigt det än må vara, känner jag dock att jag felat däremot, då jag lämnade den plats, där jag var anvisad att verka för dess ungdoms bildning, och att som säningsman utkasta, också jag, några frön för dess framtids blomning och frukter. Dock det kan vara nog med denna självbekännelse. Jag vill hädanefter tuga och arbeta...»

När efter fredsslutet i Paris och Alexander II:s regeringstillträde friare vindar börjat blåsa även i Finland, och man nu sent omsider på högsta ort skred till det konstitutionella statsskicket återupplivande, besinnade man i det gamla hemlandet med förnyad ihärdighet att man inte kunde undvara en statsrättslig förmåga av Nordströms höga klass. Under senare hälften av 1850-talet och år 1862 gjordes följaktligen vissa försök att få honom återbördad. De erbjudanden, som han fick mottaga, motsvarade dock inte de fordringar på en ansvarsfull och icke otillbörligt kringskuren verksamhet, vilka han rimligtvis, i anseende till sin ställning i Sverige, måste hålla på. Ett brev till B. O. Lille av den 20 februari 1859 ger en upplysande bild av Nordströms syn på frågan.

»... Under det mer än decennium jag levat och arbetat här, har jag obestriddligen utvidgat min praktiska blick i de samhällsförhållanden, som framgått från en för både öster och väster om Bottenhavet gemensam rot (de i hedendomens natt sig förlorande folkstamsolikheterna äga i mina ögon föga betydelse), och på samma gång har jag även flitigt sökt utvidga mitt positiva kunskapsförråd på ett mera fruktbringande sätt, än det sannolikt kunnat ske, om jag framlevat samma tid därhemma, kringskuren, aggad, misskänd som jag var, och tillbakahållen av dessa en trälsinnad och uppblåst byråkratis mullvadsfördomar, som mot stjärnorna på bröstet anse stjärnorna på himmelen för en ringa ting, om något, och uti en trångbröstad routine, vars grund och syftning de ej ens förstå, se höjden av ämbetsmannaskicklighet och samhällsförvaltning, icke anande att det organiska livet i samhället däruti skiljer sig från individernas, att det ständigt strävar till föryngring och därför ock ständigt vill äga frihet att ikläda sig de för denna eviga strävan i dess fortlöpande stadier föränderliga former. Att förstå bedöma de erforderliga formerna för varje tidsstadium, och hava mod att reglera dem, det är statsmannens uppgift: Därtill fordras en djup kunskap om vad som varit, ett säkert omdöme om den inre halten av det som fordrar nya kanaler för sitt liv och framför allt denna av erfarenheten luttrade fördomsfrihet, som i varje ur samhällslivets rot framspringande ny livsknopp erkänner dess oeftergivliga anspråk på vård och ans, såsom en produkt av den gudomliga kärlek, vilken skapat människan att endast i samhälle kunna förverkliga sin av Gud anvisade bestämmelse...»

Den i viss mån teokratiska uppfattningen om människans samhällsfunktioner, som kommer till uttryck i Nordströms ord, passar väl ihop med hans statsfilosofi och personliga läggning. Man fäster sig för övrigt vid vissa subjektiva tankekopplingar i hans resone-

mang om samhällshelhetens och individernas biologiska betingelser. Han förnekar i parenteser i början av det anförda brevet betydelsen av de rasmässiga och nationella skiljomomenten mellan det finska och det svenska folkelementet, ty den gemensamma historiska samhällsdaningen är för honom det enda som här äger giltighet. Detta är alldeles i stil med hans konservativa uppfattning om det historiska momentets avgörande övervikt och betydelse. Men han talar dock i samma veva om det *organiska* livet i samhället — han som just nonchalerat det biologiska elementet! Han anser att »varje ur samhällets rot framspringande ny livsknopp» har existensberättigande, men blir likväl själv en förbittrad motståndare till den livsknopp, som det tidsenliga kravet på den svenska ståndsbbyggnadens nedrivande utgjorde. Denna sistnämnda motsägelse finner dock någon förklaring i hans uppfattning om representationsreformen såsom en påypad och icke ur svensk samhällsbotten organiskt framvuxen omvandling.

Efter att sålunda ha utlagt de anspråk, som i hans ögon måste ställas på en i det offentliga livet på ansvarsfull post verksam mans gärning, frågade han Lille om denne trodde att vederbörande i Finland skulle skänka sitt stöd åt en sådan uppfattning av arbetsinsatsens halt? »Det är svaret på denna fråga, som i mitt sinne utfallit nedslående», skrev han för egen del. Han hade blott erhållit lätta vinkar om återkomst. »En uppriktig, direkt förfrågan, gjord till mig under fullt förtroende till min karaktärs loyauté har man ej vågat.»

Planerna att få Nordström hem gingo uppenbarligen vid de olika tillfällena ut på att göra honom till ministerstatssekreteraren greve Alexander Armfelts adjoint, att få honom utnämnd till prokurator eller att giva honom en plats i senaten, närmast väl finanschefens taburett. Han var ju synnerligen kunnig i ekonomiska förvaltningsfrågor. När sedermera 1861 generalguvernören greve Berg i samband med den liberala upphetsningen över aprilmanifestet och det beramade konsultativa januariutskottet entledigades samt hans efterträdare friherre Rokassovskij bemyndigades att avgiva ett bestämt löfte om lantdag, fingo önskningarna att repatriera Nordström förnyad styrka. Som förmedlare uppträdde denna gång senator V. Furuhjelm. Utgången av försöket år 1862 blev emellertid igen negativ. E. Furuhjelm har på basen av Nordströms brev till fadern publicerat vissa upplysningar härom i »Ur Finlands kulturhistoria under 1840—70-talen» (1902). Han hade blivit fem år äldre och rikare på svenska engagemang, sedan man sist önskat få honom hem — det ungefär skrev Nordström till Furuhjelm. Han kunde inte kasta loss så snabbt, som förberedelserna för Finlands lantdag krävde hans återflyttning. Sin vän Lille lät han dessutom den 27 december 1863 förstå att det samarbete med J. V. Snellman, som troligtvis förestod honom, inte erbjöd någon lockelse. Förhållandet mellan autokraterna Nordström och Snellman, de bägge trätobröderna från det minnesrika »Lördagssällskapets» dagar, var det sämsta tänkbara. »Ej ens i himmelriket», skrev han, »till vilket det även tillhör Din mission att visa människorna vägen — ville jag numera med den mannen (= Snellman) hava något gemensamt. Och om det skulle hända att St. Petrus

bjöd oss på en gång stiga dit in, skulle jag genast cedera platsen; ja, befunne han sig härnere i kroppslig nöd, eller annat betryck, skulle jag visserligen, såvitt det berodde av mig, lämna honom lekamlig hjälp, men taga emot ett ord till tack därför av honom, om han vore i stånd därtill, nej, och än en gång nej...»

Till motviljan mot Snellman hade främst gamla och nya personliga skäl men också sakliga bevekelsegrunder medverkat. Av det vi anfört om Nordströms ringaktning för det rasmässiga och hans övervärdering av det historiska momentet i Finlands nationella daning bör ha framgått, att han saknade alla förutsättningar att förstå Snellman och ungfennomanerna. Han fann hos dem blott destruktion av kultur- och samhällsarvet i Finland och oroad sig allvarsamt för landets öde, om ett samgående mellan ungfennomanien och den panslaviska rörelsen kom till stånd. Han ägde en mycket öppen blick för den fara som — även rasmässigt — från det sistnämnda hållet hotade hans gamla fosterland och den civiliserade världen överhuvud. I det här i början anförda brevet till Furuhjelm från januari 1863 hade han redan påpekat att det som »passerat och passerar i Polen» var oförenligt med den nya kursens grundsatser i Ryssland och Finland, ty »något mera våldsamt och konsiderationslöst» än det i Polen praktiserade »förfaringssättet mot folk och rätt» kunde knappast tänkas och stod »utan exempel i världshistorien».

Under de följande åren blev hans omdöme allt skarpare, ehuru han ville tro på Alexander II, för vilken han synbarligen hyste en stor förkärlek. Den 22 mars 1865 skrev han till B. O. Lille i uppenbar anknytning till det finska språkreskript, som Snellman tidigare utverkat, samt till de därefter på ryskt håll genomdrivna fordringarna på den ryska språkkunskapens upphjälpande i Finland:

Kan landets kulturspråk — svenskan — utbytas på ett sätt — mot finskan — varför ej på annat sätt — mot ryskan? »Icke alltid heter Flds storfurste Alexander II. Men den makt han, ehuru ej tillhörande folket och genomträngd av dess anda, besitter, är sådan, att hans sic volo iubeo icke tillåter någon appell. Med den svenska lagens, den svenska kulturens samhällsanda, är den största motståndskraften förintad. Se där min tro: Och vill Du att jag uppriktigt bekänner det innersta motivet till min vägran att återvända, så är det just språkfrågan. Och dock förgår ingen dag utan att saknaden av fosterjorden gör sig hos mig påmint. Sed de his non amplius.»

Tvenne år senare (19 maj 1867 till B. O. Lille) ha Nordströms farhågor ytterligare ökat. Den ryska imperialismens hotfulla uppträdande lämnade ej plats för ljusa framtidsillusioner: »Det slaviska ryska systemet höjer numera mycket stolt på huvudet. Vad Preussen får göra, det får ock Rsd göra och det är fara värt att Napoleon I:s ord på St Helena besannas: Efter ett halvt århundrade är Europa antingen kossakiskt eller republikanskt...»

Nordström antyder också finansiella skäl för sin vägran att 1862 flytta tillbaka till Finland. Sextioåringens beslut förefaller över huvud med hänsyn till anbudets karaktär rätt begripligt. Varför skulle han återvända utan lockande garantier? Varför hade vederbörande

ej talat om återkomst med honom, när han tvenne år tidigare besökt Helsingfors (till B. O. Lille 2 augusti 1862)? Den ställning han skapat sig i Sverige var tillfredsställande och gav honom en avsevärd verksamhetsradie. Han stod i sitt nya hemland på bred och trygg grund. Skandinavismen hade i honom en varm vän, om han också tog avstånd från Aftonbladsaktivismen. Som vetenskapsman och rättslärare gjorde han en vägande insats och som politiker verkade han i främsta ledet bland prästeståndets debattörer. Han hade många fiender — alldeles som han haft dem i Finland — men hans auktoritet var grundmurad och kunde inte undvaras. Till och med hans antagonist L. de Geer finner anledning att framhålla detta i sina minnen.

»Nordström är i detta ögonblick utan tvivel en av de mest betydande politiska personer här finnes», skrev den finska ungliberalen J. J. Chydenius den 11 maj 1860 från Stockholm till sin meningsfrände Edv. Bergh i Helsingfors (Sv. Litt.-sällsk:s brevsaml.). Brevet ägnade sig i huvudsak åt riksdagen, där striden stått het i den »norska» frågan och Nordström uppträtt i lidelsefullt »svensk» anda. Det fortsatte: »Men just därför att han med sådana våldsamma stormsteg nu ilat uppåt, så kan det ytterst lätt hända, att han ramlar så mycket argare. Han förhäver sig även verkligen nu... Passionerad och häftig som han är, far han därvid ut på det vildaste emot alla, både dem han leder och dem han bekämpar. Ett faktum är ock att det torde finnas bra få som egentligen älska honom, utan antingen hatar man honom eller är rädd för honom. Svänger sig således opinionen, så kommer han att få det svårt. — Hans svåraste motståndare är Carlsson (= historieforskaren, statsrådet F. F. Carlson), en fin, grundlärare och mycket taktfull man, som aldrig förivrar och förhetsar sig. Dessa bägge utgöra ock denna riksdags största parlamentariska talanger och det är roligt att höra dem tagas där ibland de där svarta prästerna...»

Nordström försökte trösta Furuhjelm över det avslag han givit i hemkomstfrågan. Han framhöll att han gjorde sitt gamla fosterland största nytta, om han nu i Sverige tog itu med de brådskande rättsliga och konstitutionella utredningar, som behövde göras för att den till hösten 1863 utlysta finska lantdagen skulle kunna äga rum. I Finland skyndade man också att ta vara på hans erbjudande. Nordström uppmanades av sedermera prokurator v. Knorring att sammanställa en »promemoria rörande åtskilliga till det svenska riksdagsväsendet före år 1809 hörande omständigheter». Genom Furuhjelms förmedling tilldelades honom emellertid också den krävande uppgiften att sammanställa ett författningsenligt giltigt och under förhanden varande omständigheter tillämpligt förslag till lantdagsordning. Nordström löste bägge dessa uppgifter. Jag har i mitt arbete »Från grundlagskommitté till lantdagsordning» (Sv. Litt.-sällsk., studier 20) behandlat de väsentliga punkter, i vilka Finlands konstitutionella uppbyggnadsverksamhet 1863—1869 stödde sig på Nordströms stilistiskt kanske mindre lyckade men sakligt synnerligen fullständiga förarbeten, som han inom ett år — 1862/63 — skänkte sitt gamla fosterland. — Furuhjelm begärde av honom också ett utkast till en ny redaktion — eller kodifikation i en regeringsform — av Finlands gällande grund-

lagar. Denna icke blott övermäktiga utan även politiskt betänkliga uppgift avböjde Nordström emellertid att lösa.

Chydenius spådom om Nordströms fall som politiker syntes vid Sveriges sista ständsriksdag 1865—66, då det vilande förslaget till representationsreform som bekant antogs, skenbart ha gått i uppfyllelse. Nordström, som lidelsefullt bekämpat de Geers reformförslag — dels inom 1863 års riksdag och dels 1865 i en broschyr under publicistpseudonymen Thomas Frisk —, hade på grund av en politisk kabal inte blivit vald till det sista svenska ständermötet.

»Denna gång är jag ej medlem av riksdagen», anförtrodde Nordström sin vän Lille i brev av den 27 november. »Intrigen var verksam... Emellertid kan jag säga Dig, att denna intrig över hela landet blivit högt ogillad, till och med av politiska motståndare till mig, och det erkännande har mig givits att jag ss. riksdagsman alltid hållit mig uteslutande till saken, belyst frågorna med sakkännedom och seghet och drivit igenom mången fråga utan avseende på om den varit tacknämlig för regeringen eller ej. Nu under riksdagens gång blir jag ofta konsulterad med beklagande att jag ej får stå i ledet. Därmed kan man, ss. Du finner, vara nöjd tillsvidare. De skola, dessa frasmakare, likväl ytterligare få erfara att jag ej är död, — såvida jag får leva...»

Nordström uppfyllde sin profetia. Han återkom redan 1867 som riksdagsman — nu såsom ledamot av första kammaren — och verkade som sådan intill sin död sju år senare. Norrbottens läns landsting hade valt honom och liemannen ändade hans bana innan mandattiden gått ut. — Att han rådfrågades flitigt under den enda riksdag, i vilken han inte deltog, var begripligt. Den behärskades av representationsförslaget, vars motståndare behövde stärkas av hans ceterum censeo. Det fanns även andra, som inhämtade hans mening. Enligt Nordströms strängt förtroliga meddelande till Lille av den 30 december 1865 ägde några dagar före reformförslagets seger ett sammanträffande rum mellan Karl XV och honom. Följande samtal utspann sig. Konungen: Tror du att konungens makt genom förslaget blir mindre, tror du det verkligen? Nordström: Ja, min... om intet är jag så övertygad, som därom! Konungen: Men regeringsformen blir oförändrad? Nordström: Till bokstaven, ja, men ej till andan, och andan är dock allena livet. Konungen: Men det har jag ej trott! — Nordström svarade därpå att han skulle ha framställt bevis, om detta samtal inträffat före förslagets framläggande. Nu var det för sent och för konungen återstod blott att förbliva passiv och finna sig i sitt öde. Monarkens invändning att han ännu kunde »verka på avslag» godtog Nordström ej. Ett sådant tillvägagångssätt förbjöd både heder och värdighet och innebar att förlora på alla håll. »Jacta est alea.» — En lång paus, varm handtryckning och farväl följde.

Frågans utgång hade emellertid mycket nedtryckt honom, skriftade Nordström i samma brev, som på ett utomordentligt sätt belyste hans för svenska och finska förhållanden lika betydelsefulla inställning till ständsrepresentationen. Han gav vännen en upprörd skildring av huru beslutet inom adeln och prästeståndet åvägabragts och stack

ej under stol med sin bittra uppfattning, att effektiviteten av ovärdiga påtryckningsmedel gjort åtminstone första ståndet, vars ställningstagande ju varit avgörande, värt sin död. Han förklarade därpå att beslutet om representationsreformen i statsförfattningen infört som spiritus rector »demokratiens cyniska despotism» i stället för »den sanna borgerliga frihetens konservatism» och kommer att åtföljas »av de mångfaldigaste omstörtningar i alla samhällsinstitutioner». Bönderna skola bliva den härskande majoriteten — en synpunkt som också Thomas Frisk ständigt framhåller. Han fortsatte med en bitter sammanfattning av sitt eget reformprogram:

»Att ständsrepresentationen inte mera var tidsenlig i sin gamla form, därom äro meningarna tämligen ense; men såsom valkategorier för den ena kammaren hade de (ständerna) alltid bort bibehållas ur synpunkten av det konservativa elementet i statsförfattningen, medan åter den andra kammaren skulle bildas genom val av kommunerna. Även de mest radikala statsmän hava erkänt denna grundsats såsom den riktiga och för samhället mest ändamålsenliga; men våra s. k. statsmän hava om allt sådant ej ens någon idé, emedan deras källa — pressen hos oss — ej heller vet något därom.»

Om ständsriksdagarna — vilka han ofta betecknade som ett slags fyrkammersystem — också enligt Nordströms åsikt behövt förnyas, hur hade han då tänkt sig ständernas bibehållande som valkategorier för den ena kammaren? Professor Sven Lindman i Åbo, som snart väntas framträda som Nordströms levnadstecknare, har på grundvalen av Nordströms betänkanden 1847—1865 närmare rätt ut denna fråga och vad därmed sammanhänger. Nordström såg i stånden det historiska svenska samhällets egentliga närings- och yrkesklasser. Dessa gamla »klasser» eller »stånd» — Nordström använder bägge orden — hade under tidernas gång förlorat sin överensstämmelse med folkets skiktning och från att ha varit främst sociala blivit främst politiska bildningar. Genom en tidsenlig utveckling skulle de emellertid lätt kunna återfå sin indentitet med dagens »sociala verkligheter». I själva verket ansåg Nordström att härtill ej erfordrades mera än att de fyra stånden utvidgades till följande fem klasser: adeln, kyrko- och läroverksklassen, ämbetsmannaklassen, handel- och industri- eller rätt och slätt stadsklassen samt äntligen jordbruks- och bergsbruksklassen. Bortsett från dessa klassers volymförskjutningar i jämförelse med de historiska stånden funnos de sistnämnda således tämligen oskadda kvar i Nordströms program för den ena kammaren — den otidsenliga adeln, det av liberalismen utdömda prästeståndet och de styvmoderligt uppfattade tvenne ofrälseståndet. Den väsentligaste skillnaden mot förut skulle ha legat i att ständerna i sin egenskap av en-kammare hade överlagt på ett rum, en utveckling, till vilken fröet redan fanns i plenum plenorum.

För det fall att klassvalsprincipen sålunda bleve säkerställd för exempelvis första kammaren, var Thomas Frisk uppenbarligen inte obenägen att gå med på samfälliga val till andra kammaren. Det just återgivna brevuttalandet följde måhända ej helt samma linje. Det är överhuvud taget dunkelt, men i den mån uttrycket »val av

kommunerna» avsåg medelbara val till andra kammaren med ledamöterna av landstingen och stadsfullmäktige som elektorer bör det framhållas, att Thomas Frisk däri sett och kritiserat en partiell tillämpning av klassvalssynpunkter. Nordström betraktade städerna som ett slags näringskorporativa enheter. De 1862 utfärdade svenska kommunalförfattningarna, i vilka han varit delaktig, påverkade honom givetvis i representationsfrågan.

Jag återgår nu till fortsättningen av det brev till Lille, i vilket Nordström gjort de just förklarade antydningarna om sina egna önskemål i den redan avslutade representationsfrågan. Nordström hänvisade till det beröm som de utländska tidningarna bestodo beslutet om den svenska representationsreformen utan att de hade en aning om grundlagsförändringens enskildheter och tillämplighet i Sverige. Han omtalade därpå ett nationalekonomiskt och statsrättsligt fackmannamöte i Bryssel, vid vilket han några år tidigare varit närvarande och där han i vänskapligt lag redogjort för den svenska författningen och ståndsrepresentationen.

Hans åhörare funno framställningen »i hög grad intressant, så mycket mer som ämnet för dem i allo var nytt, och förklarade enstämmigt, att vad som i ståndsrepresentationen hos oss utgjorde det principiella elementet, var det ur alla synpunkter rättaste och politiskt klokaste. Vad de mest godkände, var bondeståndet, sådant det under tidens lopp tills nu blivit utbildat. Vad de ogillade var prästeståndet, dock ej för annat, än emedan de ur sina synpunkter icke ville erkänna en exklusiv statskyrka. Alla förklarade dock enstämmigt, att, om en reorganisation i Sverige komme i fråga, den icke borde frångå ståndsprincipen, utan bibehålla den åtminstone för endera kammarens bildande. Endast denna princip, yttrade de, var mäktig nog att låta även minoriteten få tillfälle att framlägga och förfäktas sina åsikter och upprätthålla grundsatsen: in medio veritas (det politiskt kloka och rätta). Och bland de män, som så talade, var även Thiers, Stuart Mill, Gneist m. fl. erkända statsmän och notabiliteter i det västra Europa. De tillade att Sverige vore att lyckönska till att äga ett sådant historiskt underlag för sin representation, som vore det enda hälsosamma, och att ingen teori kunde på förhand bestämma, vilken konstitutionsform vore för ett visst land den bästa, om man ville vara nog oklok att frångå sitt historiska livs traditioner, särdeles i så under alla tider fria länder som England och Sverige. Hos båda vore ståndsförfattningen lika naturlig ss. valprincip. Fyrkammarens utbytande mot tvåkammaren vore en formfråga; och ju mer man tänker därpå, ju mer man tränger in med forskningens lykta i historiens schakter, desto klarare framstår det, att det är just sina fyra, seklergamla stånd, Sverige har att tacka för sin städse vidmakthållna borgerliga frihet. Hade dess representation varit byggd på *allmänna* val, med all den korrupsion som därvid varit verksam» — Nordström synes ha glömt frihetstidens ståndskorrupsion — »skulle dess lagbundna frihet längst för detta fått giva rum för absolutism och polisvälde. Just emedan den lagbundna, borgerliga friheten för mig betyder detsamma som den sedliga friheten,

grundvillkoret för all samhällsordning, som åter ej är annat än en reflex av det gudomliga i människoväsendet, just därför är jag i dessa stora frågor konservativ, just emedan jag är verkligt liberal...»

Nordström hade den 27 november sänt Thomas Frisks broschyr till B. O. Lille och antytt dess rätta författare. Skriften hette »Brev om det från 1863 vilande förslag till ombildning av svenska representationen». Beslutet om representationsreformen förestod då ännu. Nordström skriver: »Här pratas och väsnas och göras fraser över förtryck och rättigheter, kaster och frihet, människorätt och statsborgerlighet, adelns ömklighet och borgarens förträfflighet, över nödvändigheten att utan ändring av ett jota antaga det vilande förslaget till ny representation, om ock med åsidosättande av lagliga former, över prästens olämplighet för riksdagsvärv och bondens speciella lämplighet därför med m. m. vidunderligt; man går så långt att man helt öppet med obeslöjad fräckhet föreslår Kgn att med understöd av borgare och bönder upphäva den nuvarande och oktrojera till efterlevnad den föreslagna nya representationen.» Nordström ser i allt detta resultatet av tidningarnas agitation och beskärmar sig över publikens osjälvständighet. Det hela påminte om Thunbergs ryktbara beskrivning över svinen på Japan: »När ett skriar så skriar de alla.» Man hade en känsla av att vandra på en vulkan; om en vecka skulle beslutet fattas, garnisonen i Stockholm hade förstärkts ansenligt, »måtte en mild försyn... då även vaka över oss.»

Det kan knappast förvåna att Nordström behövde en lång tid för att avvinna Sveriges nya riksdag helst någon god sida. Hans rapporter till Lille från den första tvåkammarriksdagen äro mycket bittra. Demonen har icke förglömt sig, skriver han den 1 mars 1867. Sanningen får vika för partifrasernas spetsiga lansar: »partiseger, det är frågan, och den avundsfulla ofördragsamheten, denna den svenska nationalkarakters speciella arvsynd, förklaringen över detta lands så många inre och yttre olyckor och vanmakt, försummar icke att hindra framgången av det goda, om det motiveras och framställs av ett motparti.»

Två veckor senare heter det i samma stil: »Här bråkas ock mycket på den nyformiga riksdagens bänkar. Partierna sondera varandra för att lära känna sin styrka och snart skall det visa sig att i andra kammaren bondepartiet med tillskott av en falang lycksökande frackmän skall bliva det mäktigare och således det härskande. Vid nästa omval av kammaren, d. v. s. efter två år, riktas valen i större mått på bönder, och då begynna indragningar av alla slag, upphävande av grundskatterna, överförande av de s. k. allmänna besvären... på alla, reducering av administrationens verk och organer, indelningsverkets upphävande, allmän värnplikt m. m. och särskilt konungamaktens förvandlande till ett ceremoniel eller en namnstämpel, såsom Thomas Frisk förutsagt, samt regeringen till ett expeditionsutskott för riksdagen...»

Några månader senare kände sig Nordström dess bättre tvungen att sätta en aning av ljusreflexer in i sina svartmålningar. Riksdagen var nu avslutad och hade i många avseenden varit lärorik

för honom, medgav han (19 maj), »ehuru ur andra synpunkter än mängdens». Det syntes redan att makten, såsom han förutsagt, numera låg hos riksdagen och i alla penningfrågor enbart hos andra kammaren. Tonen hade hos första kammaren varit städad, ehuru tankarna ytliga, men hos andra kammaren »icke sällan rå» samt tankarna inte ens ytligt sakliga. Man måste dock hoppas på bättre tider.

Två år senare hade Nordströms bitterhet inte minskat. Han fann varma ord för Finlands nya lantdagsordning, som innehöll så mycket av hans eget projekt av år 1863 och ännu mera av hans politiska ideal — hur många skönhetsfel och allvarsamma sakliga brister den i hans ögon än hade med sin uteblivna motionsrätt och sin alltför inskränkta självbeskattning för ständerna. Han fick likväl lov att finna sig i den värld som ställt ständsförfattningen på avskrivning och att träffa sitt reserverade val bland de anförda napoleonska alternativen panslavism eller demokrati. Han följer med stor uppmärksamhet händelseutvecklingen i »hembygden» och de länder i allmänhet, vilkas öden bero av andan i den ryska regimen, omtalade han den 27 december 1869 för Lille. Han har studerat den allslaviska idén som förstärker att utnyttja de trenne medlen: »fabeln, färlan och korruptionen». Han har nyss personligen bevittnat den slaviska propagandans verkningar i Böhmen och Galizien. Han har läst broschyrer i samma anda och hört tal och finner i nedbrytandet av de baltiska provinsernas sär rättigheter och i de ständiga angreppen på Finlands separata ställning utslag av samma ryska »Mefistofeles politik». »Man blir verkligen nedstämd då man blickar mot framtiden och ehuru jag visserligen icke är någon vän av det liderliga s. k. frihetsliv, till vars yttringar jag har tillfälle att på närmare håll dagligen vara vittne, finner jag dock ytterligheten i detta hänseende såtillvida att föredraga, som det tillika lämnar öppet att uttala sig fritt och självständigt ur motsatta synpunkter.»

Nordströms gärning som svensk riksdagsman gällde främst inre riksbyggarvärv. De yttre frågorna voro likväl städse föremål för hans vakna uppmärksamhet. Skandinavist i Aftonbladets eller den finska emigrationens vanliga bemärkelse var han som nämnt inte. I det norska problemet höll han en »svensk» linje och han insåg klart, att den danska härvan och de skandinaviska unionsdrömmarna voro en europeisk fråga. När han den 30 december 1865 skrev till Lille att under måste ske i Norden, om vad som fordom varit förenat än en gång på det ena eller det andra sättet skulle förenas, och att detta under endast kunde åstadkommas av Europa såsom helhet, var det inte efterklokskap som talade. Intresset för Finland ställde de östeuropeiska spörsmålen i förgrunden: gick det ryska jätteimperiet mot en av honom efterlängtd, frihetsvänlig federalism, som tryggade Finlands statliga sår, eller mot en oroligt befarad, hotfull unitarism? Det var helt naturligt att Polens öde skulle gripa honom djupt. Jag anförde redan ett uttalande från slutet av januari 1863 — m. a. o. från en tidpunkt då på grund av polska upproret de liberala svenska tidningarna börjat utösa sin vredes och moraliska

förtrytelses skålar över Ryssland. Efter konventionen i Alvensleben, som gav Petersburg Berlins stöd, blev interventionen i Polen som känt liberalismens lösen. Den svenska pressens krigiska uttalanden, inspirerade av de återvaknande förhoppningarna om Finlands frigörelse, föregingos och överträffades likväl av de franska och engelska framstegsbladen, som i Sverige sågo icke blott västmakternas självskrivna bundsförvant utan till och med naturliga vapendragare.

»O, om jag vore konungen av Sverige», utropade i denna aggressiva mening en utländsk stortidning. Att Karl XV:s »ardeur» för Polen — ryske Stockholmsministern Dasjkovs uttryck — väckte lika livliga förhoppningar hos Polens vänner som bekymmer hos hans för krig föga hågade ministrar och större svenska allmänhet, är likväl känt. Betecknande är, att Nordströms plötsliga gunst hos kungen, som enligt Dasjkov dittills inte favoriserat sin riksarkivarie (till Gortjakov 12/24 april 1863, Centralarkivet i Moskva), jämte ett sansat propolkst uppträdande i prästeståndets debatter räckte till för att Nordström skulle drabbas av ryssarnas misstro. Dasjkov ansåg att Nordström möjligen inte var främmande för de planer som Bakunin och polackerna i Sverige med vissa finska vänners hjälp smidde mot Ryssland. Ministern medgav emellertid att misstankarna måhända voro helt obefogade.

I själva verket hade Nordström beröring med Bakunin under dennes vistelse i Stockholm; den ryktbare revolutionären mottog bl. a. post genom hans förmedling. Det låg likväl i sakens natur att samarbetet inte kunde sträcka sig långt och den förbindelseman i Finland, en »verklig fennomän», som Bakunin efter brytningen med v. Qvanten (jfr brevsaml. i Kgl. bibl.) lyckades uppdriva, hade Nordström givetvis intet haft att skaffa med. Den polska emigrationens och revolutionsregeringens representanter som 1863 uppehöll sig i Sverige, in i det sista förtröstande på en intervention till Polens förman eller ett allmänt europeiskt krig, kommo uppenbarligen ofta i beröring med Nordström ehuru dennes syn på deras problem inte kunde jämföras med v. Qvanten-kretsens eller entusiasternas i »Aftonbladet» och »Nya Dagligt Allehanda». Furst Konstantin Czartoryski, dennes sekreterare historikern Valerian Kalinka och regeringsemissarien Josef Demontovicz hörde till dem som Nordström främst sammanträffade med. Jag skall snart i ett annat sammanhang gå närmare in på dessa frågor.

Här återstå några tillägg till den utredning av Nordströms andel i affären med de förfalskade diplomatdepescherna från våren 1864, som C. Hallendorff givit i »Illusioner och verklighet» (1914). Dessa uppsnappade aktstycken, som att börja med togos för fullt och bland vilka märktes tvenne skrivelser av den 10 februari från furst Gotjakov till ryska sändebudet i Berlin, läto förstå att en »helig allians» till bekämpande av demokratierna återupprättats mellan Ryssland, Österrike och Preussen för att bl. a. motarbeta förverkligandet av skandinavismens politiska mål. Depescherna, som sub secreto blivit kända i London och Paris, åtkommos av Nordström under en resa till utlandet och förmedlades av honom i april och maj 1864 till

svenska regeringen. Denna hörde rätt snart att tvivel uttalats om skriftstyckenas äkthet, men utrikesminister Manderström tycks det oaktat lika litet som Nordström själv ha satt autenticiteten i fråga. De förenade rikenas sändebud i Paris fick omedelbart avskrifter av handlingarna, som även ministern i London ägde kännedom om. F. Wedel-Jarlsberg i Petersburg erhöll däremot depescherna först i början av juli. Jag måste här rätta ett av mig tidigare gjort meddelande (Hist. tidskr. f. Finland, 1942, h. 1—2), enligt vilket kopior i maj jämväl sänts till Petersburg. Jag förvillades av Hallendorffs undersökning och egna, på grund av krigsförhållandena okontrollerade, anteckningar. I det brev (2 juli, muscovitica, Sv. riksarkivet) som Manderström lät åtfölja depescherna fordrade han bevis för att tro på förfälskning. Wedel-Jarlsbergs tveksamma redogörelse för engelska Petersburgsministerns åsikt att man hade att göra med i Paris tillkomna polska emigranttillverkningar tog av allt att döma Manderström ur hans villfarelse (Wedel-Jarlsberg till Manderström, 11 juli 1864). Ryska regeringen utfärdade samtidigt en dementi.

Hallendorff förmodar alldeles riktigt att pseudodepescherna, som uppenbarligen spelats Nordström i händerna av hans polska vänner, på denne liksom på svenska regeringen haft en av polackerna alls icke avsedd, den svenska fredspolitiken befästande verkan. Ett brev till Lille av den 23 maj 1864 bekräftar detta. Nordström ondgjorde sig här över »Helsingfors Tidningars» hånfulla angrepp på Sverige som alla fagra löften till trots svikit Danmark i dess ojämna strid mot Tyskland. »Under min resa hade jag tillfälle att komma i besittning av åtskilliga hemliga diplomatiska noter... innehållande en fullständig yttring av Rsslds åsikt om en skandinavisk union. Den skall med all makt hindras och i samma stund Sverige toge del i kriget skulle Rssld vända sina vapen mot Sverige. För detta ändamål låge redan i Fld en observationscorps beredd. Med någon politisk blick kunde man ana sådant; genom nyssnämnda noter (för vilkas åtkomst jag använt icke ringa seghet) har man nu visshet...» Postscriptum innehöll följande reflexion: »... Ännu ett ord i den danska frågan. Det är säkert att om Sverige tagit del i kriget, hela Tskld förklarar krig mot Sverige, och sådan är nu den politiska moralen att icke rättvisan i sig själv utan styrkans rätt gäller... Sfinxen (Napoleon III, förf:s anm.) och engelska jalousien måste bära huvudansvaret för att Drk stått utan hjälp.»

På Nordströms sympatier vid denna tid kunde man inte misstaga sig. Han hade vid årsskiftet inte funnit ord, nog starka, att fördöma Tysklands våldspolitik mot Danmark och Englands trolöshet, men hoppats på Frankrike. Då även detta svek, hade han gripits av djup misströstan. Tiden var ynklig, makten triumferade. Men »lumpenheten av vår tids begrepp om rätt i staternas förhållande till varandra», som yppat sig i den polska och danska frågan, skulle vara blott »för en tid». Misantropisk som hans läggning på äldre dagar var, såg han dock en Nemesis i framtidsperspektivet. Också Nordström hade något av seklets välgörande tro på de moraliska värdenas slutliga seger!